

JOSEP AMARGÓS SAMARANCH. ELS PRIMERS INTENTS D'URBANITZACIÓ DE MONTJUÏC: 1887-1914

GUILLEM FERNÁNDEZ GONZÁLEZ
Doctorand de la Universitat de Barcelona

RESUM

El 1894, l'arquitecte Josep Amargós Samaranch va redactar l'avantprojecte d'urbanització rural de Montjuïc (rectificat l'any 1908). Cal dir, però, que la realització d'aquest treball va arrencar quatre anys abans amb el seu projecte d'urbanització de la «Fransa». Amargós va pretendre solucionar els problemes d'habitabilitat de Montjuïc i dels seus voltants i convertir, alhora, el muntijol (aleshores un lloc feréstec i poc accessible) en un gran parc d'esbargiment. Per això, l'Ajuntament va encarregar-li la represa del projecte del Parc de Montjuïc, designat d'utilitat pública per llei el 16 de juliol de 1914.

PARAULES CLAU

Barcelona, Montjuïc, urbanització, plànols, eixample, parc, exposició.

Josep Amargós Samaranch. The first attempts to urbanise Montjuïc (1887-1914)

ABSTRACT

In 1894, the architect Josep Amargós Samaranch drew up a draft project for the rural urbanisation of Montjuïc (rectified in 1908). It should be said, however, that the undertaking of this project began four years earlier with his urbanisation project of the "Fransa". Amargós aimed to solve the habitability problems of Montjuïc and its environs, as well as converting the small mountain (at the time a wild and inaccessible spot) into a large amusement park. Consequently the City Council commissioned Amargós with the resumption of the Montjuïc park project that was declared for public use by law on the 16th of July 1914.

KEY WORDS

Barcelona, Montjuïc, urbanisation, plans, extension, park, exhibition.

MONTJUÏC DINS LA CONJUNTURA URBANÍSTICA DE BARCELONA

L'eixamplament de la ciutat de Barcelona va ocasionar les primeres propostes urbanístiques de la muntanya de Montjuïc. El projecte d'Ildefons Cerdà, aprovat per reial ordre el 7 de juny de 1859, va suposar descloure i acoblar la ciutat històrica amb la resta de nuclis urbans del pla de Barcelona mitjançant la prolongació de cinc vies amples: el passeig de Sant Joan, la Gran Via de les Corts Catalanes, la Diagonal, la Meridiana i el Paral·lel. A més, d'aquesta manera, els barris del Besòs i de Sants-Montjuïc quedaven intercomunicats a partir d'un nucli umbilical emplaçat a la plaça de les Glòries Catalanes.

El projecte de reforma i eixample de Cerdà finalitzava amb la incorporació d'Hostafrancs i, alhora, traçava l'enforcadura de la Gran Via de les Corts Catalanes i de l'avinguda del Paral·lel (l'actual plaça d'Espanya). Per tant, la vessant nord de Montjuïc restava fora del teixit projectat i es destinava íntegrament a parc. No obstant això, Cerdà va idear un projecte d'urbanització integral de la muntanya l'any 1872.¹

La implantació de la retícula de Cerdà a les barriades de Montjuïc va suposar tot un seguit de problemes competencials: efectivament, Cerdà no va contemplar el manteniment de les antigues vies de comunicació ni les propietats urbanes preexistents (edificacions aïllades, nuclis urbanitzats, etc.) que quedaven fora de l'ortogonalitat del projecte. Això va motivar el sorgiment de propostes urbanístiques noves i, en aquest sentit, s'ha d'enten-

1. El punt d'inici de la historiografia sobre la urbanització de Montjuïc és l'estudi d'Ildefons Cerdà, de l'any 1868, on comentà el planejament urbà d'aquesta zona dins del projecte de l'eixamplament de Barcelona, a la vegada que explicava les prioritats del tipus de traçat i el seu vincle amb els conceptes de salubritat, trànsit, higiene, etc. I. CERDÀ (1968-1971), *Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*, dir. de F. Estapé, vol. III, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales. Aquest va ser el punt de partida de les explicacions posteriors sobre el tema en qüestió, consulteu F. PUIG ALFONSO (1913), *Génesis del Ensanche de Barcelona*, Barcelona, Sociedad de Atracción de Forasteros, p. 64-88; F. ROCA (1974), «Cerdà después de Cerdà», *Cuadernos de Arquitectura* (Barcelona), núm. 100 (gener-febrer), p. 51-56; M. GALERA, F. ROCA i S. TARRAGÓ (1982), *Atlas de Barcelona*, Barcelona, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, p. 581, 411-413, 433-436, 451 i 473-478; M. C. GRANDAS SAGARRA (1987), «Los proyectos urbanísticos para la plaza de España», *D'Art* (Barcelona), núm. 13, p. 225. En relació amb el projecte de 1872, consulteu M. TORRES i CAPELL, J. LLOBET i BACH i J. PUIG i CASTELLS, (1985), *Inicis de la urbanística municipal de Barcelona*, Barcelona, Diputació de Barcelona, Corporació Metropolitana de Barcelona, p. 241; I. CERDÀ (1991), *Teoría de la construcción de las ciudades: Cerdà y Barcelona*, vol. 1, Madrid i Barcelona, INAP i Ajuntament de Barcelona, p. 35 i 610-611.

dre el plantejament realitzat per Josep Amargós Samaranch entre els anys 1887 i 1914. El Pla Amargós plantejava la urbanització de l'extrem nord de la muntanya suara citada, així com l'enjardinament de la part alta del muntijol —idea que més tard fou recollida per Le Forestier i N. M. Rubió i Tudurí en l'Exposició Internacional de 1929.²

Mentrestant, l'Ajuntament va aprovar les bases del «Concurs Internacional d'avantprojectes d'enllaç de la zona de l'Eixample de Barcelona i els pobles agregats entre sí amb la resta del terme municipal de Sarrià i Horta» l'any 1903. Un cop resultà guanyador l'avantprojecte *Romulus*, de León Jausely, l'arquitecte va iniciar els treballs definitius tal com havia acordat amb el consistori l'agost de 1906 (acceptat el 26 setembre de 1907). En el seu projecte, Jausely preveia, entre altres coses, el replanteig del Pla Cerdà, la reforma interior de cadascun dels pobles adherits, la creació de cinturons de ronda i vies d'enllaç amb l'Eixample, zones de vergers, etc.³

Jausely potser va reprendre grosso modo les idees plantejades per Amargós l'any 1890, ja que classificava els usos del sòl urbà a partir de la densitat poblacional relativa, és a dir, diferenciava zones d'edificació densa, zones de baixa densitat (ciutat-jardí) i zones alliberades (equipaments i serveis públics) (figura 1).

Així doncs, aquest estudi breu té l'objectiu d'aclarir les vicissituds per les quals va passar el Pla Amargós entre els anys 1887 i 1914, a més de recollir els projectes urbanístics anteriors a la intervenció que van fer els arquitectes Josep Puig i Cadafalch, Guillem Busquets, Manuel Vega March, Lluís Domènech i Muntaner, Ferran Romeu, Antoni Darder, August Font i Enric Sagnier per a l'Exposició Internacional de 1929.

2. El 1898, Josep Amargós explicà de manera detallada, en dos extraordinaris articles de la revista *Arquitectura y Construcción*, el seu projecte d'urbanització rural de Montjuïc de 1894, vegeu J. AMARGÓS (1898a), «Urbanización de la montaña de Montjuich de Barcelona», *Arquitectura y Construcción* (Barcelona), núm. 21 (8 gener), p. 11-14; J. AMARGÓS (1898b), «Urbanización de la montaña de Montjuich de Barcelona», *Arquitectura y Construcción* (Barcelona), núm. 22 (23 gener), p. 29-33.

3. En relació amb les línies generals del projecte de Jausely, vegeu F. CARRERAS CANDI (1980), «La ciutat de Barcelona», a *Geografia general de Catalunya*, vol. IV, Barcelona, Edicions Catalanes, p. 1063; B. BASSEGODA (1911), «El pla Jausely», *Il·lustració Catalana* (Barcelona), núm. 305 (gener); C. FIOL COSTA (2007), *Retícules i diagonals: El Pla Jausely de Barcelona de 1907 i el Pla Burnham de Chicago de 1909*, tesi doctoral inèdita dirigida per Manuel de Solà-Morales Rubió, Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, p. 82-106.

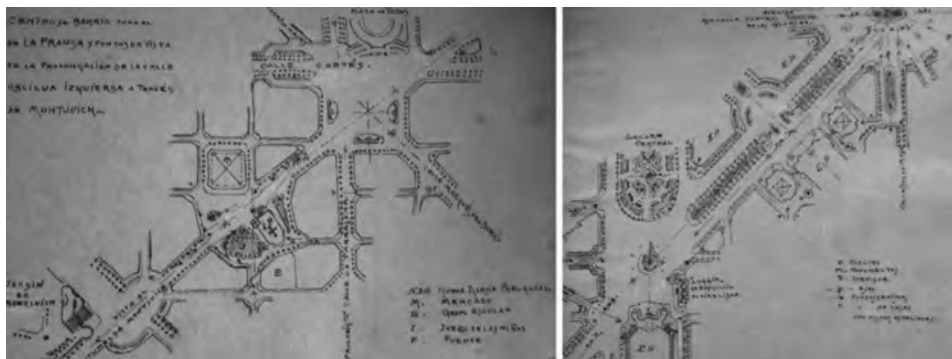

FIGURA 1. JAUSSELY, Lleó. *Memòria del projecte de enlacs* (1905). Vial de la barriada de la França i croquis de la plaça de les Glòries Catalanes. Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona (AMAB), Urbanització i Reforma, C2-B-10-1 i 2, c. 4 i 26.

A tall d'introducció, per poder entendre els raonaments que se seguiran, val la pena fer un quadre cronològic dels diferents estudis que es van basar en el Pla Amargós dins del context urbanístic de la vessant nord de Montjuïc (taula 1).

TAULA 1

RELACIÓ DELS PROJECTES DEL PLA AMARGÓS (TRAMAT) DINS DE LA CONJUNTURA URBANÍSTICA DE LA VESSANT NORD DE MONTJUÏC

Any	Projecte	Arquitecte/enginyer urbanista
1855	Plànol topogràfic de la muntanya de Montjuïc, la França i les Hortes de Sant Bertran	Ildefons Cerdà Sunyer
1859	«Reforma y Ensanche de la ciudad de Barcelona»	Ildefons Cerdà Sunyer
1872	Projecte d'urbanització integral de Montjuïc	Ildefons Cerdà Sunyer
1887	«Anteproyecto de urbanización de la barriada de la Fransa y la zona inmediata de la ladera de Montjuich»	Josep Amargós Samaranch
1890	«Proyecto de urbanización de la Fransa y terrenos inmediatos de la Montaña de Montjuich»	Josep Amargós Samaranch

JOSEP AMARGÓS SAMARANCH. ELS PRIMERS INTENTS D'URBANITZACIÓ
DE MONTJUÏC: 1887-1914

TAULA 1 (*Continuació*)
RELACIÓ DELS PROJECTES DEL PLA AMARGÓS (TRAMAT) DINS DE LA CONJUNTURA
URBANÍSTICA DE LA VESSANT NORD DE MONTJUÏC

<i>Any</i>	<i>Projecte</i>	<i>Arquitecte/enginyer urbanista</i>
1894	«Anteproyecto de paseos y urbanización rural de la montaña de Montjuich»	Josep Amargós Samaranch
1905	«Anteproyecto de enlace de la zona de ensanche de Barcelona y de los pueblos agregados entre sí y con el resto del término municipal de Sarrià y Horta»	Lleó Jaussely
1908	«Plano-croquis de las modificaciones introducidas en el anteproyecto de urbanización rural [...]. Formado con sujeción a las bases acordadas por la Comisión Mixta»	Josep Amargós Samaranch
1909	Avantprojecte d'urbanització del Pla de Llobregat i de la muntanya de Montjuïc	Frederic Armenter
1912	«Zona de la montaña de Montjuïc afectada por el Paseo y parque [...] según el plano de la Comisión Mixta...»	Josep Amargós Samaranch
1914	«Plano de replanteo del proyecto de parque de Montjuich declarado de utilidad pública por ley de 16-7-1914»	Josep Amargós Samaranch
1915 (abril)	«Exposició de Barcelona MDCCCXVII»	Josep Puig Cadafalch
1915 (setembre)	Urbanització de la plaça d'Espanya	Josep Amargós Samaranch
1916	Exposició de Barcelona (secció espanyola)	Josep Puig Cadafalch i Guillem Busquets Vautravers
1920-1922	Avantprojecte i projecte de millora de la plaça d'Espanya	Ferran Romeu Ribot
1924 (febrer)	Modificació del projecte de reforma de la plaça d'Espanya de Ferran Romeu i Ribot (plànols A i B)	Antoni Darder Marsà
1924 (maig)	Modificació del projecte de reforma de la plaça d'Espanya de Ferran Romeu i Ribot (plànol C)	Antoni Darder Marsà

TAULA 1 (*Continuació*)
RELACIÓ DELS PROJECTES DEL PLA AMARGÓS (TRAMAT) DINS DE LA CONJUNTURA
URBANÍSTICA DE LA VESSANT NORD DE MONTJUÏC

<i>Any</i>	<i>Projecte</i>	<i>Arquitecte/enginyer urbanista</i>
1924 (juny)	Avantprojecte de noves alineacions de la plaça d'Espanya. Acordades pel Comitè Executiu i la Junta de l'Exposició (solucions 1 i 2)	Antoni Darder Marsà
1926	Projecte de noves alineacions de plaça d'Espanya	Antoni Darder Marsà
1927	Projecte d'entrada l'Exposició	Ramon Reventós
1928	Projecte per construir un conjunt hotelier	Nicolau M. Rubió Tudurí
1928-1929	Projecte per a la Font Monumental	Josep M. Jujol
1931-1935	Concurs d'idees per a la urbanització de la zona baixa de Montjuïc	Nicolau M. Rubió Tudurí i R. Duran Reynals

MONTJUÏC ABANS DE L'EXPOSICIÓ INTERNACIONAL D'INDÚSTRIES ELÈCTRIQUES I LES SEVES APLICACIONS I GENERAL ESPANYOLA DE 1913. PLÀNOLS I PROJECTES DE JOSEP AMARGÓS

A la dècada de 1880 (en plena Febre d'Or), Barcelona i altres municipis de la rodalia encara no estaven integrats territorialment. En aquell temps, Montjuïc era quelcom desconegut per als barcelonins i, en relació amb aquest fet, Francesc Cambó escrivia:

A ningú no se li havia ocorregut convertir en parc la muntanya de Montjuïc, perquè eren poquíssims els qui la coneixien, per la seva mala fama i per les seves dificultats d'accés. La seva entrada era pràcticament reservada als qui hi tenien terrenys, als qui s'hi refugiaven per tal d'escapar de la justícia o hi anaven simplement a cercar terra d'escudella.

Com que quasi tota la muntanya era zona de guerra, no s'hi podia edificar, i això mantenia molt baix el preu dels terrenys i condicionava als propietaris demanar a l'Ajuntament [...] que gestionés de tots els governs que se suprimissin o s'atenuessin les servituds i limitacions imposades per les denominades zones polèmiques.⁴

4. F. CAMBÓ (1981), *Francesc Cambó: Memòries (1876-1936)*, Barcelona, Alpha, p. 220-221.

Efectivament, les antigues feixes i hortes, aleshores propietat d'alguns particulars, oferien noves possibilitats d'explotació del sòl. Per tant, coincidint amb la dilatació de les limitacions fixades per les ordenances militars (Ordre del Regents del Regne del 28 de juny de 1869), les barriades de Sant Bertran i Santa Madrona van començar a urbanitzar-se (1872-1877).

Per a la urbanització del sector de la França es va convocar un concurs, segons l'acord municipal de l'1 de juliol de 1886,⁵ que tenia l'objectiu següent: «el estudio de un anteproyecto y la formación subsiguiente de un proyecto completo de urbanización de la zona que comprende la antigua barriada conocida con el nombre de “La Fransa” y los terrenos inmediatos de la montaña de Montjuich existentes entre el ensanche de Santa Madrona, el del ingeniero señor Cerdà y la Riera de Magoria [...]».⁶ S'hi van presentar tretze treballs, dels quals van resultar premiats els avantprojectes de Josep Amargós, «Vialidad» (1r premi); Salvador Vigo de Soler, «Que hubiera hecho Cerdà en igual caso» (1r accèssit), i Josep Torner Bruguera, «Un dato más» (2n accèssit).⁷

A diferència dels arquitectes Salvador Vigo de Soler i Josep Torner Bruguera, Amargós va tenir en compte les característiques topogràfiques i poblacionals de la zona sense prescindir de les alineacions preexistents. Aquest arquitecte proposava convertir la França (o sigui Montjuïc) en un lloc solaç i residencial i, en aquest sentit, va traçar una via de ronda entre els corriols de la muntanya i els carrers projectats que enllaçaven amb la Gran Via de les Corts Catalanes.⁸

5. L'Ajuntament va encarregar l'aixecament topogràfic de la barriada l'any 1884, vegeu *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* (Barcelona), núm. 73 (25 març 1884), p. 3. Aquest plànol, signat el dia 10 de març de 1885 per Salvador Vigo, mostra de manera detallada les construccions marginals de la vessant nord-est de la muntanya de Montjuïc (carrers del Llorer, de les Pedreres, de Vallhonrat, de Grases i de la Mare de Déu del Remei); AMAB, Obres públiques, Eixample Vell, núm. exp. 845 (1881-1884). Per a més informació, consulteu M. TORRES I CAPELL, J. LLOBET I BACH i J. PUIG I CASTELLS (1985), p. 250; E. ROCA I BLANCH (1996), *Montjuïc, la muntanya de la ciutat*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 299.

6. Sobre les bases del concurs d'urbanització de la França de 1887, vegeu AMAB, Obres públiques, Eixample Vell, núm. exp. 845 (1881-1894).

7. Resolució del concurs de 1887, AMAB, Obres públiques, Eixample Vell, núm. exp. 845 (1881-1894).

8. Avantprojecte d'urbanització de la barriada de la França: «Vialidad», AMAB, Obres públiques, Eixample Vell, núm. exp. 845 (1881-1894).

Amb tot, el jurat del concurs va ordenar la modificació puntual de l'avantprojecte guanyador i per això Amargós va rectificar la prolongació del carrer del Parlament, la forma de la plaça constituïda per l'encreuament dels carrers de Tamarit i de Tarragona, la prolongació de la via de ronda en direcció a les hortes de Sant Bertran i l'amplada del carrer que unia la via de ronda i la Gran Via de les Corts Catalanes.⁹

Per contra, Salvador Vigo manifestava la seva disconformitat davant la resolució del jurat, a la vegada que menystenia les modificacions realitzades per Josep Amargós:

[...] enterado del fallo y dictamen dado por el jurado nombrado por el Excelentísimo Ayuntamiento para acoger los planos [...], no puede menos de alzarse ante ustedes del acuerdo tomado [...].

Resulta pues [...], que el jurado aprobó un proyecto titulado «Vialidad» y saliéndose de las bases del concurso, proponen en él tres modificaciones, que una sola de ellas implicaría casi la formación en una mitad de otro proyecto nuevo, y nótese que las reformas que propone el jurado constan en el plano del exponente titulado «Qué hubiera hecho Cerdà en igual caso», y que los defectos que el dictamen del jurado atribuye al plano del recurrente, no vienen en el mismo demostrados y en concepto del recurrente lejos de ser defectos son ventajas que reúne el repetido plano sobre el premiado, lo que quedará demostrado con la simple comparación de uno y otro proyecto.

Pues mientras se dice en el ya tan repetido dictamen que constituye un perjuicio en el plano del exponente las alineaciones oblicuas, que precisamente deben resultar para hermanar las formadas por las construcciones hoy existentes en la localidad con las del Ensanche de Barcelona, que se proyectan; no dice el jurado ni una sola palabra de los perjuicios que el proyecto aprobado causaría a las propiedades de todas aquellas calles que por dejarlas encerradas dentro de manzanas [...] deben desaparecer.

También presenta como inconveniente el que en el plano del recurrente parte por la mitad y por medio de un pasaje las manzanas que resultan iguales a las proyectadas por Cerdà en el Ensanche, haciendo caso omiso de la inmensa ventaja que ello reporta a los intereses de la localidad [...] y por fin en el plano del recurrente se da como defecto por el jurado el no continuar el parque hasta la vía de Cortes, siendo otra de las ventajas que tiene el del exponente sobre el que se aprueba, puesto que entre el parque i la vía de Cortes se proyectan seis manzanas que por su situación costarían muy caras al Municipio, y que por hallarse en su fondo en forma de collado, no resumen ninguna buena circunstancia para el parque.

Interminable sería las mil comparaciones que se podrían hacer para demostrar las inmensas ventajas que tiene el plano del recurrente sobre el aprobado, esto lo

9. Avantprojecte d'urbanització de la barriada de la França: «Vialidad», AMAB, Obres públiques, Eixample Vell, núm. exp. 845 (1881-1894).

reconoce el jurado adoptando para modificar el plano «Vialidad» las vías y plaza que el recurrente continuó en el suyo.

A ustedes suplica que por haber faltado el jurado a las bases del concurso abierto expresamente para la urbanización de «La Fransa», aprobando el plano «Vialidad» [...], se sirva dejarlo sin efecto aprobando el plano infrascrito o bien ordenar que ateniéndose a las bases del concurso se pronuncie nuevos fallos.¹⁰

Tanmateix, l'Ajuntament li va encomanar la continuació de l'avantprojecte el dia 24 de gener de 1890. El projecte s'adaptava al màxim a les preexistències físiques del territori i millorava alhora l'accessibilitat i la mobilitat de la barriada sota els criteris següents: comoditat i facilitat de trànsit, proporcionalitat dels carrers i illes d'edificis, higiene i economia. Perquè això fos possible, es combinaven i juxtaposaven dues tipologies de traçat urbà: un planejament ortogonal en quadrícula —que permetria la parcel·lació fàcil dels edificis d'habitatges—, i una estructura radial formada per cinc grans avingudes connectades amb el carrer del Marquès del Duero (l'avinguda del Paral·lel).

La topografia abrupta del cim de la muntanya no permetia l'ocupació de les cotes més altes de Montjuïc. Malgrat això, aquest paratge eminentment forestal va ser destinat com a parc¹¹ (figura 2).

Un cop acceptat el projecte, Amargós va exposar-lo públicament tal com s'havia establert amb el consistori el 10 de juliol de 1890. Dos mesos després, va donar el seu parer sobre les al·legacions presentades per la ciutadania i va emetre el dictamen corresponent:

1º. Que es conveniente la aprobación de todas las variantes presentadas.

2º. Que puede suprimirse la tercera sección del parque comprendida desde la calle Q y su prolongación hacia el este y entre la vía W y el paseo alto; con tal que los

10. Avantprojecte d'urbanització de la barriada de la França: «Vialidad», AMAB, Obres públiques, Eixample Vell, núm. exp. 845 (1881-1894).

11. Solà-Morales i Hernández-Cros també especifiquen alguns criteris sobre la urbanització de la França, I. SOLÀ-MORALES (1976), *L'Exposició Internacional de Barcelona com a instrument de política urbana*, Barcelona, Ariel, p. 139-145; I. SOLÀ-MORALES (1985), «L'Exposició Internacional de Barcelona: 1914-1929», *Arquitectura i Ciutat* (Barcelona), Fira de Barcelona, p. 33-41; J. E. HERNÁNDEZ-CROS (1979), «La segunda Exposición Universal de Barcelona: cinco flash-backs», *Cau* (Barcelona), núm. 57 (juny); J. E. HERNÁNDEZ-CROS i M. USANDIZAGA (1980), «L'Exposició de la muntanya perduda. Precisions sobre la urbanització de Montjuïc: 1959-1929», *Grans Temes de L'Avenç* (Barcelona), núm. 3, p. 32-36. En relació amb la memòria del projecte d'urbanització de la barriada de la França, AMAB, B-7-E-12, c. 3 (1890).

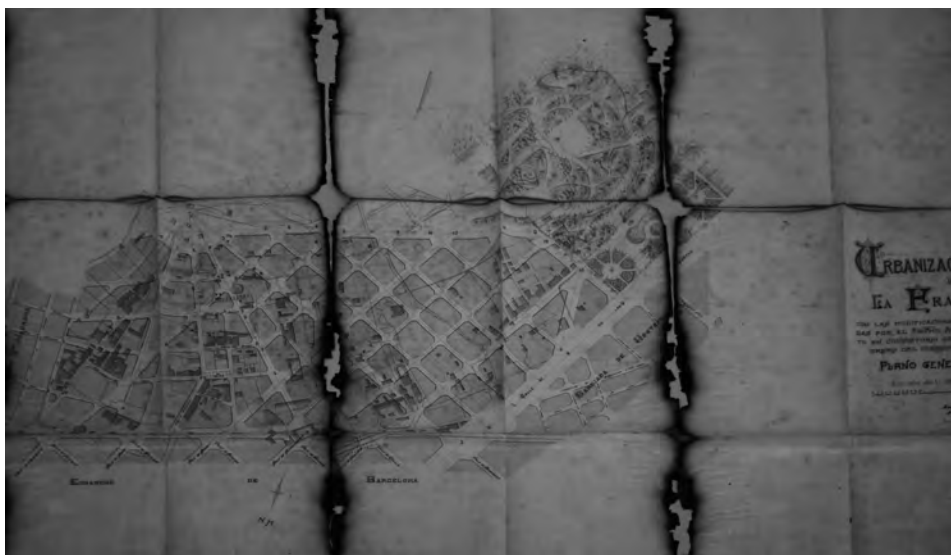

FIGURA 2. Projecte d'urbanització de la França. Josep Amargós, 31 de maig de 1890 AMAB: C-3-C-8-4, c. 11.

propietarios se sujeten a un plano de urbanización rural que cumpla con las condiciones expuestas en el cuerpo del dictamen; cuyo plano podría estudiarse simultáneamente con el referido paseo alto [...].

3º. Que no es conveniente suprimir la plaza proyectada en la encrucijada de las vías del Marqués del Duero y de las Cortes; pero que cabe modificar su emplazamiento por medio de la continuación del apartadero de 90 metros de latitud que tiene la referida calle de las Cortes desde dicha encrucijada hasta la calle de Llansà.

4º. Que no es posible reducir el chaflán de la encrucijada de las calles del Marqués del Duero y de Vallhonrat.

5º. Que puede accederse en las rasantes de las dos últimas secciones de la calle de Rodas, su elevación al nueve por ciento, modificando las de las calles inmediatas en la forma fijada.

6º. Que no es necesario la prolongación de la calle del Parlamento con la amplitud de 20 metros, ni atendido el fallo del jurado calificado, es posible su supresión, que lo más procedente en las circunstancias actuales es que se prolonguen con una latitud de 14 metros siguiendo el mismo eje que la del ensanche [...].

7º. Que sería perjudicial a los servicios públicos y privados suprimir o interrumpir cualquiera de las vías del proyecto, pudiendo sólo acceder a la reducción de los chaflanes de la calle Marqués del Duero [...].

8º. Que no es conveniente tomar acuerdo alguno respecto de la prolongación de la calle de la Cruz de las Canteras ni de ninguna de las barriadas de Santa Madrona

y San Beltrán, hasta tanto que se haya estudiado y aprobado la vía que ha de limitar dichas urbanizaciones [...].¹²

El projecte de la França va ser aprovat el 16 de febrer de 1891. No obstant això, quedaven sense resoldre alguns aspectes com els jardins i el parc del nord-est del muntijol. Per aquest motiu, l'Ajuntament va encarregar-li l'avantprojecte de passeigs i urbanització rural de Montjuïc el 17 de febrer de 1892.¹³ Amargós proposava l'ordenació global de la muntanya d'una manera molt més treballada, ja que incloïa un estudi acurat de la disponibilitat i accessibilitat del sòl i del sanejament ambiental —l'establiment d'objectius i de criteris en relació amb les infraestructures era una prioritat en la planificació territorial d'aquesta zona.

Aquest treball significava un pas endavant respecte a la intercomunicació de la retícula *cerdiana* i la barriada del Poble Sec. Els veïnats de Santa Madrona, de Sant Bertran i de la França quedaven perfectament enllaçats entre ells per una via de ronda (límit superior del faldar de la muntanya en direcció al passeig de Colom), per una banda, i connectats a l'Eixample, a partir de la prolongació de carrers adjacents i edificacions consemblants, per l'altra. Al parc s'accedia a partir dels passeigs de circumvallació «C» i «B» —que va esdevenir el passeig central de l'Exposició de 1929—, i dels camins ascendents emplaçats a les vessants est i oest (els jardins s'engrandeixen en relació el projecte de la França i envolten el cementiri). A més a més, la barriada del Port restava connectada amb Hostafrancs (figura 3).

Tot això queda palès en els articles escrits pel mateix Amargós l'any 1898:

Las condiciones topográficas de la montaña y las circunstancias de las barriadas y zonas inmediatas, que acabamos de mencionar, determinan indudablemente el principio general en que debe fundarse el proyecto. El Excmo. Ayuntamiento impuso la proyección de un paseo de Ronda, que limitara en su parte alta las urbanizaciones alineadas á cordel, un paseo superior que circunvalara la montaña con las correspondientes vías de ascensión, y un proyecto de urbanización rural á desarrollar entre ellos; y la sola enumeración de estas ideas expresa ya el propósito de convertir á la montaña en sitio de recreo y esparcimiento, como pocos existan en las poblaciones mediterráneas, de establecer comunicaciones á toda clase de tránsitos y de lograr el saneamiento moral y el buen aspecto en las laderas de la montaña.

12. AMAB, Obres públiques, Eixample Vell, núm. exp. 845 (1881-1894).

13. HERNÁNDEZ-CROS (1979), p. 20; J. E. HERNÁNDEZ-CROS i M. USANDIZAGA (1980), p. 40-43; I. SOLÀ-MORALES (1885), p. 37 i 41; I. JULIAN (1988), *L'urbanisme a Barcelona entre dues exposicions (1888-1929)*, Barcelona, Els Llibres de la Frontera, p. 66-67.

FIGURA 3. Avantprojecte de passeigs i urbanització rural de Montjuïc. Josep Amargós, 1894. AMAB: C-3-C-8-4, c. 18.

Atendiendo á las condiciones de utilidad, comodidad y economía que debe satisfacer un proyecto de esta clase, se ha llevado á cabo su estudio, y en su virtud de él se ha completado el pensamiento primordial, proponiendo la instalación de un bosque ó Parque alrededor de las paredes del cementerio, con la mira de ocultar su visita en lo posible; el ensanche del Parque [...], la urbanización de la barriada de Port, la disposición de vías secundarias en las laderas de Mediodía y Oeste, el establecimiento de depósitos de agua, cobertizos, etc. Y por último, la imposición de ciertas limitaciones á las construcciones particulares.¹⁴

Els resultats obtinguts a partir de la informació pública i la consulta institucional (Prefectura de la Secció de Vialitat i Conduccions de l'Ajuntament), realitzada el 15 de maig de 1894, van ser favorables a l'execució de l'avantprojecte d'urbanització rural de Montjuïc, malgrat que la Comandàn-

14. AMARGÓS (1898a), p. 11-14; AMARGÓS (1898b), p. 29-33. Vegeu, també, la *Memòria de l'avantprojecte de passeigs i urbanització rural de Montjuïc*, AMAB: C-2-C-8-4, c. 18 (1894).

cia d'Enginyers del Ministeri de Guerra s'hi oposés, car afectava les zones polèmiques del castell.

El difícil equilibri entre el sistema urbà i el poblament, juntament amb les restriccions d'edificabilitat imposades pels organismes militars, va ocasionar la creació d'una comissió mixta el 26 d'octubre de 1896. Aquesta tenia per objectiu agilitzar l'execució de l'avantprojecte, tenint una cura especial en els interessos que podien convenir tant a l'Ajuntament (representant municipal de l'Associació General de Propietaris de la Muntanya de Montjuïc) com al Ministeri de Guerra de Madrid.

Així doncs, l'Ajuntament va sol·licitar, a la Presidència del Consell de Ministres de l'Estat espanyol, la supressió de les zones polèmiques de Montjuïc i la cessió del castell, a favor de l'iniciativa privada dels propietaris, el 23 d'agost de 1903. Amb tot, el consistori vetllava pels seus interessos i «vetava» l'eliminació de les servituds militars imposades des de Madrid, ja que mantenien, a preus assequibles, els terrenys per a la futura Exposició Internacional d'Indústries Elèctriques i les seves Aplicacions i General Espanyola de 1913 —la qual cosa suposava la depreciació del cost dels solars no edificables afectats per les zones polèmiques.¹⁵ Un cop finalitzada l'Exposició de 1929 i, posteriorment, a l'augment de valor dels seus terrenys (requalificació), l'Ajuntament va convocar un concurs per urbanitzar el recinte de la part baixa del certamen amb la finalitat de privatitzar el sòl i transformar l'àrea compresa entre la plaça d'Espanya i l'avinguda del Marquès de Comillas i de Rius Taulet.¹⁶

15. CAMBÓ (1981), p. 221-222; SOLÀ-MORALES (1885), p. 37-39. D'altra banda, l'Ajuntament va començar a estudiar els emplaçaments possibles de la nova Exposició l'any 1907 i va acordar ubicar-la a les immediacions de la muntanya de Montjuïc, «Dic-tamen del comitè d'estudis per al projecte de la Segona Exposició [...]», *Arquitectura y Construcción* (Barcelona) (10 octubre 1909), p. 306-312; LL. DURAN I VENTOSA (1929), «Perquè l'Exposició s'ha fet a Montjuïc», *D'Ací i D'Allà* (Barcelona), p. 48-50; ROCA I BLANCH (1996), p. 419; C. M. CÍSTERE DOMINGO (1974), *La Exposición Internacional de Barcelona de 1929*, tesi doctoral inèdita dirigida per Emilio Giralt, Barcelona, Universitat de Barcelona; M. C. GRANDAS SAGARRA (1986), *Problemática urbanística y arquitectónica en torno a la exposición internacional de Barcelona de 1929*, tesi doctoral inèdita dirigida per Santiago Alcolea Gil, Barcelona, Universitat de Barcelona; M. C. GRANDAS SAGARRA (1988), *L'Exposició Internacional de Barcelona de 1929*, Barcelona, Els Llibres de la Frontera, p. 37-48.

16. Amb la finalitat de resoldre els problemes d'aprofitament dels solars allerats pels edificis provisionals de l'Exposició de 1929, es va «obrir» un concurs per urbanitzar la part baixa del Parc de Montjuïc el dia 2 de març de 1932 (un any abans ja s'havia

De tota manera, la petició del consistori fou resolta pel Consell de Ministres mitjançant una reial ordre del 27 de març de 1905 que preveia, entre d'altres coses, un acord d'entesa entre l'Ajuntament i la Comandància d'Enginyers per realitzar un projecte general de parc i jardins de Montjuïc. Però perquè això fos possible va caldre que la comissió mixta elaborés un informe amb els canvis que s'havien d'introduir a l'avantprojecte de 1894, que es resumeixen en: urbanitzar les zones amb cota inferior a 80 metres (aquesta àrea quedava delimitada pel passeig «K»); no edificar les zones més escarpades del muntijol destinades a zona de vergers (a la primera i segona zona polèmica s'havien de projectar jardins i parcs, respectivament), i mantenir l'antiga carretera del castell (eliminar el passeig «G») i els edificis militars preexistents (Magatzem de Pólvora, Cos de Guàrdia, etc.) (figura 4).¹⁷

De la mateixa manera, l'Associació de Propietaris de Montjuïc expressà el seu descontentament davant del tracte discriminatori rebut per part del govern municipal, ja que quedava prohibida la construcció de gairebé tota la muntanya.¹⁸

Posteriorment, l'Ajuntament va encarregar, a Josep Amargós, la represa del projecte del Parc de Montjuïc (designat d'utilitat pública per llei del 16 juliol de 1914). Aleshores, es va començar a adequar la muntanya per fer-la més saludable i crear espais d'esbarjo i d'oci per als habitants de Barcelona, a més de reservar una superfície suficient per acollir l'Exposició Interna-

intentat). Aquest concurs, refusat l'any de la seva obertura, no es va tornar a reprendre fins al 16 de gener de 1935, quan el consistori va acordar un nou plec de condicions per prendre-hi part (rectificat al 28 de gener del mateix any), AMAB, Fons Institucional, Exposició de 1929, Actes de les sessions celebrades per la Comissió del Parc de Montjuïc de 1931-1934, c. 47186 (1931); AMAB, Urbanització i reforma, Concurs d'idees per la urbanització de la part baixa del Parc de Montjuïc, Sèrie Q. 101, núm. 212/37 (1932-1935). Per a més informació, consulteu *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 25 (25 gener 1935), p. 665; *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 32. (1 febrer 1935), p. 88; «Calen "Idees"», *La Veu de Catalunya* (Barcelona) (27 gener 1935); «Concurs d'Idees», *La Humanitat* (Barcelona) (27 gener 1935); «Idees per a Montjuïc», *La Veu de Catalunya* (Barcelona) (6 febrer 1935); «Concurso de Ideas», *La Vanguardia* (Barcelona) (6 febrer 1935); «El concurs fou un èxit», *La Veu de Catalunya* (Barcelona) (17 febrer 1935); «Concurs d'idees per a la urbanització de la part baixa del parc de Montjuïc», *Arquitectura i Urbanisme* (Barcelona) (juny 1935), p. 9-17.

17. TORRES I CAPELL, LLOBET I BACH i PUIG I CASTELLS (1985), p. 253-254.

18. Consulteu el recurs interposat per l'Associació de Propietaris de Montjuïc. AMAB, Obres públiques, Eixample Vell, núm. exp. 845 (1894); HERNÁNDEZ-CROS (1979), p. 20; HERNÁNDEZ-CROS i USANDIZAGA (1980), p. 40-43.

FIGURA 4. Plànol de les modificacions introduïdes a l'Avantprojecte de passeigs i urbanització rural de Montjuïc. Josep Amargós, 1908. AMAB: C-3-C-8-4, c. 18.

cional d'Indústries Elèctriques i les seves Aplicacions i General Espanyola de 1913.¹⁹

Aquest estudi suposava deixar de banda les zones enjardinades del cementiri, l'eixample de la França, a l'alçada de la cruïlla entre els carrers del Marquès del Duero (avinguda del Paral·lel) i la Gran Via de les Corts Catalanes, i la urbanització de bona part del muntijol (figura 5).

CONCLUSIONS

El projecte de l'Eixample d'Ildefons Cerdà suposà, entre altres coses, la urbanització del sud-oest de Barcelona i de la muntanya de Montjuïc amb la inclusió del barri d'Hostafrancs. Trenta-cinc anys més tard, l'arquitecte Josep

19. TORRES I CAPELL, LLOBET I BACH i PUIG I CASTELLS (1985), p. 254; ROCA I BLANCH (1996), p. 417-423.

FIGURA 5. Represa del projecte del Parc de Montjuïc. Josep Amargós, 1914. AMAB, Col·lecció de plànols del Pla de la Ciutat. Pl. 7-D-7/34; r. 1225.

Amargós —el qual guanyà el concurs per urbanitzar el barri de la França el 1887—, va redactar l'avantprojecte de la urbanització rural de Montjuïc (rectificat l'any 1908).

Amargós va tenir en compte tant les singularitats topogràfiques i poblacionals de Montjuïc (preexistències urbanes) com les comoditats i facilitats de trànsit (accessibilitat i mobilitat) entre les barriades de Santa Madrona, de Sant Bertran, de la França i l'Eixample de Cerdà. A més a més, proposava convertir la muntanya en un lloc residencial, però també d'esbargiment o lleure.

No obstant això, la Comandància d'Enginyers del Ministeri de Guerra s'hi oposava, ja que afectava les zones polèmiques del castell (en una part considerable del muntijol no s'hi podia construir). Per la seva part, l'Ajuntament pretenia qualificar bona part de la muntanya com a àrea no urbanitzable d'interès públic, cosa que afectava negativament els propietaris dels terrenys. Al consistori municipal no l'interessava l'abolició de les servituds

militars, ja que mantenia a preus assequibles els terrenys de la futura Exposició de 1913.

Per aquest motiu, l'Ajuntament no va contrariar la reial ordre emesa pel govern de l'Estat espanyol el dia 27 de març de 1905, on s'exigia l'execució del projecte del Parc de Montjuïc. Poc després, Francesc Cambó, llavors regidor de Barcelona, va assignar aquest treball a Josep Amargós. El Pla Amargós va quedar escapçat parcialment per una obstinació nova: l'Exposició Internacional d'Indústries Elèctriques i les seves Aplicacions i General Espanyola de 1913. En aquest temps, la ciutat de Barcelona era un dels principals centres industrials de la Península i cobrava ser la segona capital d'Espanya.

AGRAÏMENTS

Per acabar, només em resta agrair l'ajut i el suport rebut d'Horacio Capel Saéz, Miquel Àngel Fumanal Pagès, Maria Eugènia Lanza i Carme Grandas Sagarra. També he de donar les gràcies a Mònica Briones Caro per la seva col·laboració entusiasta l'hora de rellegir aquest article.

BIBLIOGRAFIA

- AMARGÓS, J. (1898a). «Urbanización de la montaña de Montjuich de Barcelona». *Arquitectura y Construcción* [Barcelona], núm. 21 (8 gener).
- AMARGÓS, J. (1898b). «Urbanización de la montaña de Montjuich de Barcelona». *Arquitectura y Construcción* [Barcelona], núm. 22 (23 gener).
- BASSEGODA, B. (1911). «El pla Jaussely». *Il·lustració Catalana* [Barcelona], núm. 305 (gener).
- Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* (1884), núm. 73 (25 març).
- Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* (1935), núm. 25 (25 gener).
- Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* (1935), núm. 32 (1 febrer).
- CAMBÓ, F. (1981). *Francesc Cambó. Memòries (1876-1936)*. Barcelona: Alpha, SA.
- «Calen "Idees"» (1935). *La Veu de Catalunya* [Barcelona] (27 gener).
- CARRERAS CANDI, F. (1980). *La ciutat de Barcelona. A: Geografia general de Catalunya*. Vol. IV. Barcelona: Edicions Catalanes.
- CERDÀ, I. (1968-1971). *Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*. Vol. III. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales.

- CERDÀ, I. (1991). *Teoría de la construcción de las ciudades: Cerdà y Barcelona*. Vol. 1. Madrid: INAP; Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 35 i 610-611.
- CÍSTERE DOMINGO, M. C. (1974). *La Exposición Internacional de Barcelona de 1929*. Tesi doctoral inèdita dirigida per Emilio Giralt. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- «Concurs d'Idees» (1935). *La Humanitat* [Barcelona] (27 gener).
- «Concurs d'Idees per a la urbanització de la part baixa del Parc de Montjuïc» (1935). *Arquitectura i Urbanisme* [Barcelona] (juny).
- «Concurso de Ideas» (1935). *La Vanguardia* [Barcelona] (6 febrer).
- «Dictamen del comitè d'estudis per al projecte de la Segona Exposició [...]» (1909). *Arquitectura y Construcción* [Barcelona] (10 octubre).
- DURAN I VENTOSA, LL. (1929). «Perquè l'Exposició s'ha fet a Montjuïc». *D'Ací i D'allà* [Barcelona].
- «El concurs fou un èxit» (1935). *La Veu de Catalunya* [Barcelona] (17 febrer).
- FIOL COSTA, C. (2007). *Reticules i diagonals: el Pla Jaussely de Barcelona de 1907 i el Pla Burnham de Chicago de 1909*. Tesi doctoral inèdita dirigida per Manuel de Solà-Morales Rubió. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya.
- GALEARA, M.; ROCA, F.; TARRAGÓ, S. (1982). *Atles de Barcelona*. Barcelona: Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.
- GRANDAS SAGARRA, M. C. (1986). *Problemática urbanística y arquitectónica en torno a la exposición internacional de Barcelona de 1929*. Tesi doctoral inèdita dirigida per Santiago Alcolea Gil. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1987). «Los proyectos urbanísticos para la plaza de España». *D'Art* [Barcelona: Universitat de Barcelona], núm. 13.
- (1988). *L'Exposició Internacional de Barcelona de 1929*. Barcelona: Els Llibres de la Frontera.
- HERNÁNDEZ-CROS, J. E. (1979). «La segunda Exposición Universal de Barcelona: cinco flash-backs». *Cau* [Barcelona], núm. 57 (juny).
- HERNÁNDEZ-CROS, J. E.; USANDIZAGA, M. (1980). «L'Exposició de Muntanya perduda. Precisions sobre la urbanització de Montjuïc: 1959-1929». *Grans Temes de L'Avenç* [Barcelona], núm. 3.
- «Idees per a Montjuïc» (1935). *La Veu de Catalunya* [Barcelona] (6 febrer).

- JULIÁN, I. (1988). *L'urbanisme a Barcelona entre dues exposicions (1888-1929)*. Barcelona: Els Llibres de la Frontera.
- PUIG ALFONSO, F. (1913). *Génesis del Ensanche de Barcelona*. Barcelona: Anuario Estadístico de la Ciudad de Barcelona.
- PUIG I CADAFAALCH, J. (1905). «A votar per l'Exposició Universal». *La Veu de Catalunya* [Barcelona] (1 novembre).
- ROCA, F. (1974). «Cerdà después de Cerdà». *Cuadernos de Arquitectura* [Barcelona], núm. 100 (gener-febrer).
- ROCA I BLANCH, E. (1996). *Montjuïc, la muntanya de la ciutat*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SOLÀ-MORALES, I. (1976). *L'Exposició Internacional de Barcelona com a instrument de política urbana*. Barcelona: Ariel.
- (1985). «L'Exposició Internacional de Barcelona: 1914-1929». A: *Arquitectura i ciutat*. Barcelona: Fira de Barcelona.
- TORRES I CAPELL, M.; LLOBET I BACH, J.; PUIG I CASTELLS, J. (1985). *Inicis de la urbanística municipal de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona: Corporació Metropolitana de Barcelona.